

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA GAPNING BOSH VA IKKINCHI DARAJALI
BO'LAKLARINI O'RGATISH****Rashidova Zarina****Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining
2-bosqich talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14523450>****ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklari haqidagi tushunchalar, o'quvchilarning ega kesm haqidagi umumiy ma'lumotlari va mavzu o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga ta'siri mavzu yuzasida metodlar va interaktiv mashqlarni qo'llash haqida so'z yuritiladi

Kalit so'zlar: Gap bo'laklari, ega kesim, boshlang'ich sinflar, metodlar, ikkinchi darajali bo'laklar

Kirish

Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi bolalarning mantiqiy fikrlashi, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rgatish bolalarning til strukturasi va grammatik qurilishlarini to'g'ri tushunishiga asos bo'ladi. Ushbu mavzu o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni oshirish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va nutqni mazmunan to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'qituvchisi ushbu mavzuni bolalarning yoshiga mos ravishda, qiziqarli va tushunarli usullar bilan taqdim etishi zarur. Maqolada gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rgatishning samarali metodlari va pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Boshlang'ich sinflarda gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rgatish jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va qiziqishlari hisobga olinishi lozim. Bu bosqichda o'quvchilarning tilga bo'lgan dastlabki tushunchalari shakllanadi va ular gapning mazmunini to'g'ri tushunib, mustaqil ifoda qilishni o'rganadilar. Boshlang'ich sinflarda gap bo'laklari mavzusi bosqichma bosqich tushuntiriladi:

Masalan 1_ sinf o'quvchilari gapda "ega" yoki "kesim" tushunchasi borligi haqida ma'lumotga ega bo'lishmaydi aksincha ularga "kim", "nima" so'roqlari egani ta'riflaydi "nima qildi?", "nima qilyapti?", "nima qilmoqchi kabi so'roqlar esa kesmni ifodalaydi deya tushuntiriladi.

2 -sinf o'quvchilarida esa bu holat murakkablashadi ya'ni, yuqorida ko'rsatilgan so'roqlar ega va kesm deb atalishi va ularning so'roqlari gapda ishlatilishi haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lishadi 2- sinfnig yakunida esa gapning bosh bo'laklari va ularning ega va kesmdan tashkil topishi haqida o'rganadilar

3-sinf o'quvchilari esa gap bo'laklari haqida tushunchaga ega bo'lishadi va ularning ikkiga bo'linishi ya'ni:

- 1) bosh bo'laklar;
- 2) ikkinchi darajali bo'laklar.

Haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishadi. Bosh bo'laklarning ega va kesmdan tashkil topganligi ularni belgilash usullari va ikkinchi darajali bo'lakni esa bosh bo'laklar bilan bog'lanib, gapning mazmunini to'ldiradi va ega kesmdan tashqari qolgan qism deb o'rgatiladi.

Namuna, Bugun yomg'ir yog'di

Nima?-yomg'ir (ega).

Yomgir nima qildi ?-yog'di (kesim).

Qachon yog'di?-bugun (ikkinchi darajali bo'lak)

4-sinflarda esa ancha murakkablashadi ,4 sinf ona tili darsligi gap bo'laklari , ikkinchi darajali gap bo'laklarining tarkibiy qismlari , kelishiklar ularning talqinini qamrab oladi

Gapning bosh bo'lagi sifatida ega va kesimni aniqlash, ularning o'zaro bog'lanishini tushuntirish birinchi navbatda amalga oshiriladi. Masalan, o'qituvchi dars davomida sodda gaplardan foydalanib, egani aniqlash uchun "Kim?", "Nima?" savollari, kesimni aniqlash uchun esa "Nima qildi?", "Nima qilmoqda?", "Nima qiladi?" savollarini qo'llaydi. Bu bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Ikkinchi darajali bo'laklar — to'ldiruvchi, aniqlovchi va holni o'rgatishda esa o'quvchilarga misollar orqali gapning tuzilishi tushuntiriladi. Ushbu bo'laklar gapning bosh bo'laklari bilan qanday bog'lanishini ko'rsatish juda muhimdir. Masalan, "Bola kitob o'qiyapti" gapida to'ldiruvchi sifatida "kitob", aniqlovchi sifatida esa "bola"ga qaratilgan so'zlardan foydalanilganini tushuntirish mumkin.

Dars jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etish ham katta ahamiyatga ega. Rolli o'yinlar, didaktik materiallar, rasmi ko'rgazmalar va amaliy topshiriqlar yordamida o'quvchilar gap bo'laklarini aniqlashni osonroq o'zlashtiradilar. Masalan, o'quvchilarga rasm ko'rsatilib, shu rasm asosida gap tuzish va har bir bo'lakni ajratib ko'rsatish vazifasi berilishi mumkin. Bu nafaqat grammatik ko'nikmalarni, balki ijodiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

Bundan tashqari, darslarda differensial yondashuv qo'llash orqali o'quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olish muhimdir. Ba'zi bolalar sodda gap bo'laklarini aniqlashda qiynalishi mumkin, shuning uchun ularga qo'shimcha tushuntirishlar va misollar berish tavsiya etiladi. Kuchli o'quvchilar esa murakkab gaplarni tahlil qilishga jalb etilishi mumkin.

Shunday qilib, gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rgatish nafaqat nazariy bilimlarni, balki o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. To'g'ri tanlangan metodlar va o'qituvchi yondashuvi dars jarayonini samarali va qiziqarli qiladi.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rgatish o'quvchilarning til qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat grammatik bilimlarni o'zlashtirish, balki bolalarning mantiqiy tafakkuri va og'zaki hamda yozma nutqini shakllantirishga yordam beradi. Samarali metodlardan foydalanish va dars jarayonini qiziqarli tashkil etish orqali o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni oshirish, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. O'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'rgatish usullarini moslashtirishi muhimdir. Shunday qilib, gap bo'laklarini o'rgatishda to'g'ri yondashuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarning kelgusi o'quv faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishlariga zamin yaratadi.

References:

1. Rasulova D., Yo'ldosheva M. "Ona tili ta'limi metodikasi." – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018.
2. Mamatov S. "Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini tashkil etish." – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2016.

3. Karimova S., Yoqubov O. "Boshlang'ich sinflarda grammatikani o'rgatish metodikasi." – Toshkent: Sharq, 2017.
4. Usmonov I. "O'zbek tilining grammatik qurilishi." – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015.
5. Jalolova N., Ahmedov A. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish." – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019
6. Alimov Sh. "Til va nutq madaniyati." – Toshkent: Fan, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti va dasturi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
8. Vygotskiy L.S. "Bolalar nutqini rivojlantirish va o'qitish nazariyasi." – Moskva: Prosveshchenie, 1986.